

„BIULETYN Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce”,
Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1968. Tom XIX, 291 ss.

Omawiany XIX tom „Biuletynu Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” zawiera 7 artykułów dotyczących różnych zagadnień z zakresu dziejów okupacji hitlerowskiej w Polsce w latach 1939-1945. Na uwagę zasługują tutaj zwłaszcza prace poświęcone zagadnieniom eksterminacji ludności polskiej. Pierwszy artykuł „Biuletynu” opracowany przez Barbarę Bojarską przedstawia eksterminację ludności polskiej powiatu tucholskiego w okresie działalności *Selbschutzu*, tj. od października do listopada 1939 r. Z danych sporządzonych przez Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów w 1947 r. wynika, że na terenie powiatu tucholskiego zginęło w latach 1939-1945 w egzekucjach bezpośrednich 700 osób. Ponieważ egzekucje tego typu odbywały się głównie w pierwszych miesiącach okupacji, dlatego też śmierć większości ofiar przypisuje się zbrodniczej akcji *Selbschutzu*. Autorka wykorzystała w opracowanym artykule akta procesowe przeciwko *Gauleiterowi* Okręgu Gdańsk-Prusy Zachodnie Albertowi Forsterowi, ankiety sądów grodzkich dotyczące egzekucji i grobów masowych na terenie województwa pomorskiego, a także przeprowadziła własne badania terenowe, uzyskując dzięki nim dodatkowe informacje i relacje świadków. Ponadto uwzględniła sprawozdania prasowe z przebiegu procesu przeciwko czterem członkom *Selbschutzu* tucholskiego, który odbył się w 1965 r. w Manheim.

W kolejnym artykule Roman Hrabar, autor wielu opracowań dotyczących eksterminacji dzieci, omawia na tle wybranych i publikowanych dokumentów zagadnienie osadzania małoletnich Polaków z tzw. Prowincji Górnośląskiej w obozie typu koncentracyjnego w Łodzi. Założony tam specjalny obóz miał być zakładem zapobiegawczym lub poprawczym dla dzieci, zdaniem władz niemieckich, zaniedbanych i pozbawionych opieki. W rzeczywistości jednak tworzone przez hitlerowców rozmyślnie i celowo warunki życia w obozie, obliczone były na spowodowanie całkowitego albo częściowego wyniszczenia organizmu uwięzionych w nim dzieci.

W kolejnym artykule „Biuletynu” poświęconym eksterminacji Kazimierz Nadolny publikuje listę strat osobowych Polaków z powiatów bytowskiego i złotowskiego — przeważnie działacze Związku Polaków w Niemczech oraz nauczycieli polskich szkół, zamordowanych przez hitlerowców w okresie 1939-1945. Zestawienie strat opracowano na podstawie materiałów zebranych przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Koszalinie, w tym przede wszystkim na relacjach świadków.

Nieznany dotychczas zagadnieniem udzielania przez Polaków pomocy Francuzom, którzy znaleźli się na ziemiach polskich w okresie II wojny światowej, zajmuje się w następnym artykule Szymon Datner, znany specjalista w zakresie badania zbrodni *Wehrmachtu*. Publikacja oparta jest na materiałach nadesłanych na radiowo-prasowy apel, skierowany w 1966 r. przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce do tych wszystkich, którzy w okresie okupacji zetknęli się osobiście z zagadnieniem udzielania pomocy Francuzom lub jeńcom francuskim przez społeczeństwo polskie. Autor oprócz części wstępnej publikuje 26 relacji wybranych z nadesłanych materiałów. M. in. dokumenty polskie uzupełnia niezwykle cenna relacja Francaza, Edmonda Calmette'a byłego jeńca francuskiego ze stalagu 325 w Rawie Ruskiej.

Zachowane, lecz mało znane akta Delegatury Rządu na Kraj stanowią bogate źródło informacji o terrorze hitlerowskim w Polsce w latach II wojny światowej, w tym również o hitlerowskich obozach koncentracyjnych. Wydana w 1968 r. przez Wydawnictwo Państwowego Muzeum w Oświęcimiu książka pt. *Obóz koncentracyjny Oświęcim w świetle akt Delegatury Rządu RP na Kraj*, Numer Specjalny

(1), opracowana przez K. Marczewską i W. Ważniewskiego, zapoczątkowała publikowanie tych cennych materiałów. Ci sami autorzy kontynuują wydawanie akt Delegatury dotyczących obozów koncentracyjnych w kolejnym artykule „Biuletynu” pt. *Treblinka w świetle akt Delegatury Rządu RP na Kraj*. Publikowane dokumenty pochodzą z akt centralnych ogniw Delegatury, a mianowicie: z Biura Prezydialnego, Departamentu Spraw Wewnętrznych, Departamentu Informacji i Prasy oraz Pomocy Żydom. Wśród tych akt znaczną pozycję stanowią materiały przesyłane do Delegatury przez AK. Każdy zamieszczony dokument lub jego fragment posiada oryginalny tytuł, datę, krótką charakterystykę treści oraz dołączone częściowo przez autorów artykułu przypisy rzeczowe. Opublikowane dokumenty dotyczą m. in. mordowania i eksterminacji Żydów w Treblince, buntu Żydów w 1943 r., ucieczek więźniów, dołączono także sprawozdania o sytuacji panującej w obozie, a także szczegółowy opis obozu wraz z planem.

Mieczysław Wrzosek w następnym artykule publikuje raporty majora Hütera, stojącego na czele ekspozytury gliwickiej Inspekcji Gospodarki Wojennej VIII Okręgu Wojskowego we Wrocławiu oraz O. Fitznera, szefa zarządu cywilnego przy dowództwie 3 odcinka straży granicznej o sytuacji w Zagłębiu Śląsko-Dąbrowskim. Sprawozdania Hütera z dnia 11 września oraz Fitznera z 20 września, 30 września i 20 października 1939 r. zawierają nie tylko wartościowy materiał dotyczący sytuacji ekonomicznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego w tym okresie, ujawniają także zbrodnicze zamiary i tendencje hitlerowskiej polityki wobec okupowanych terenów. Te oryginalne dokumenty niemieckie pochodzą z mikrofilmów akt niemieckich zdobytych w 1945 r. przez armię USA i należą do zespołu akt Naczelnego Dowództwa *Wehrmachtu*. Stanowią jedynie część materiałów dotyczących problematyki okupacyjnego zarządu wojskowego na ziemiach polskich w 1939 r. przechowywanych obecnie w Archiwum Państwowym USA w Aleksandrii.

Ostatnią pozycją omawianego „Biuletynu” jest artykuł Czesława Kempistego przedstawiający wyniki obserwacji i badań lekarskich 500-osobowej grupy byłych więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych mieszkających obecnie na Górnym Śląsku. Autor przedstawia metody badań byłych więźniów i omawia szczegółowo uzyskane tą drogą wyniki. Na ich podstawie wyciąga wnioski, że przeżycia obozowe w znacznej mierze wykraczające poza granice przeciętnych przeżyć każdego człowieka i jego wytrzymałości, pozostawiły po sobie trwały ślad. Wyrazem tego jest duża chorobowość wśród byłych więźniów, zwłaszcza szybko postępującej miażdżycy. Uwidacznia się to szczególnie w porównaniu z badaną grupą osób, która nigdy nie była więziona w obozach.

Wszystkie omawiane tutaj artykuły cechuje solidna podstawa źródłowa; wydawanie zaś w „Biuletynie” mało znanych lub nigdzie jeszcze nie publikowanych dokumentów podnosi walor tego bardzo pożytecznego wydawnictwa.

Maria Rutowska